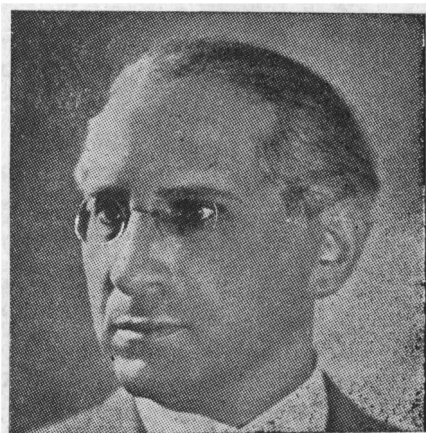

עולמו של מתתיהו שוהם

דברים בסימפוזיון שנערך ב-2.3.65 בבית-הסופר על-שם ש. טשרניחובסקי בת"א עם הופעת „כתבים" למ. שהם, בסדרת ספרי „נפש" שבהוצאת אגודת הסופרים

מתתיהו שוהם

בנציון בנשלום / הווה ועתיד — בעולם של קדם

התכנסנו הערב כדי לדון ביצירתו של מתתיהו שוהם, משורר בעל-קומה, אחרון היוצרים הגדולים, שנתנה לספרותנו אירופה המזרחית. צמיחתו של כל משורר היא בבחינת פלא. אתה יכול לפרש את הפלא פירוש חלקי בלבד; לעולם אינך יכול לפרש אותו פירוש מלא ושלם. ואם בכל משורר כך — לא כל שכן במשורר שנדבר בו הערב. הופעתו של משורר זה, התפתחותו, יצירתו, פועלו הספרותי הם מבחינות רבות פלא בתוך פלא.

מתתיהו שוהם היה איש פולין ולא יצא מאותה ארץ אלא לתקופה קצרה, שבה שהה בארץ-ישראל. הוא נולד בווארשה בשנת 1893, ומת בה ב-1937. אך מי שיעיין ביצירתו של מ. שוהם, ילמד שמשורר זה חי בעולם רחוק, בעולם התנ"ך; רגליו היו דורכות בחוצות ווארשה, אך רוחו היתה מהלכת בארצות קדם. דמויות תנ"כיות ליוו אותו תמיד והוא קשר אתן קשר אינטימי ביותר. עם זאת לא היו נאות התנ"ך למ. שוהם עבר בלבד, אלא גם הווה וגם עתיד. שוהם התמזג עם עולם התנ"ך, עם עולם הקדם התמזגות מלאה, ראה עצמו כאחד ממשורריו, ובתוך מזיגה זאת זרמו יחד עניני עבר והווה ועתיד.

בפואימה החשובה שלו „קדם" נאמר: „מלחמת-נצחים למזרח המזהיב במערב העמום, החתול ערפילי-ערבים וצללי יערים עבותים". ושוהם השתדל לפענח בשירתו את רזי המזרח הגדולים. וכך נאמר עוד בפואימה זאת: „שא שלום, מזרח, מכפירך, שנפל ברשת הגויים, ניתן בסוגר בארצות הצפון, שם כוחו התישו". בשביל שוהם היוו הקדם והמערב שני עולמות מנוגדים זה לזה בתכלית. קדם — משמעו חזון, רוח, בקשת אלוהים; ואילו מערב — משמעו מדע, מכוונות, טכנוקראטיה. ואם נעיין בשירו הלירי „כי יבוא המשורר אליכם", נחיש בדברים בממשות. בשיר זה מדבר המשורר ב„בני דרור וכפירה", הנשבעים „אימון למכונה", ומקונן קינה מרה על השפלת הרוח והאדרת המכונה, והוא שואל במר נפשו: „כי למה היום כל פרחח שדלג על מפתן מעבדה בדגל הדרור יתרברב". ואותם בני דרור וכפירה, שהמכונה היא דגלם,

אומרים בשיר זה אל החווה: „חווה, לך ברח לך וחצוב פלא-הימנון לבורג וסליל וגלגל ולמלכות האחרית למכונות“.

ויותר משדבק שוהם בחזון המזרח בכללו — דבק בחזון ירושלים. ירושלים-של-מעלה היא אחד הצירים העיקריים ביצירתו. וניכר הדבר קודם כל במחזהו הגדול „צור וירושלים“, שנכתב בארץ-ישראל בשנת תרצ"א. זמן רב נשא המשורר את המחזה הזה בלבו. כאשר בא ארצה, ידע את כל הדמויות, ידע את החלוקה למערכות וידע מה הוא רוצה לאמור במחזה ואיך הוא רואה את הדברים. אבל הוא העדיף לכתוב את המחזה בארץ התנ"ך. בתורו את הארץ גיבש את היצירה.

ניצבים בהן זה מול זה שני עולמות, שני מחנות, מחנה צור ומחנה ירושלים. את מחנה ירושלים מייצג במחזה אליהו התשבי; ואילו מחנה צור מיוצג על ידי איזבל, אחיקר ואחרים. ונטוש קרב מר בין שני המחנות, בין שני האולמות, קרב על עתידות ישראל והעולם. מה משמעותה של צור? פסימיות בגישה לאדם ולעולם, אליבא דצור לאדם דרושה מנוחה, שכן חיי קצרים כל כך, אפסיים כל כך. למה להטרידו באידיאלים, למה להטיל עליו משאות נפש, למה לו תעודה? ואומר אחיקר לאליהו: „הרף לו לאפלו ולדומנו — אז רק תיטיב לך“. אין צורך לאדם במרכבת-אש; העיקר — אהבת הרגע.

ירושלים משמעה אופטימיות גדולה, ללא גבול. אליהו התשבי מאמין באדם, בגאולתו, בפלא האדם. אליהו התשבי מכריז: „נתבענו לנצחון מאדם ואלוהים, לפדות נשבענו; וארור כל מתחמק, כל הכופר בטוהר ראשית ובגאולת אחרית“; „ארור כל מגשש חושכו וטוב לך“. אליהו בטוח, שיש להטיל אידיאלים על האדם, שמותר להטיל עליו אידיאלים שיש להקריב את ההווה על מזבח העתיד. בשביל אליהו התשבי ישראל הוא „חלוץ לפני העמים“ ועליו לטהר את עצמו בלי הרף, כדי שיוכל לטהר עמים אחרים, כדי שיוכל להביא פדות.

ובמאבק גדול בין אור לחושך, בין פסימיות לאופטימיות, בין יאוש ואמונה, רואים אנו כי גדול כוחה של ירושלים. מר הקרב וקשה והוא נמשך בימינו, וימשך גם לעתיד לבוא. ולא היה שום ספק בלבו של המשורר שהנצחון הסופי יהיה למחנה ירושלים.

מתתיהו שוהם היה בן 44 במותו. בספרות הופיע בשנת תרע"ט, ב„התקופה“ לפרישמאן. שוהם היה בן התקופה הטראגית שבין שתי מלחמות העולם. פתח ביצירה עם סוף מלחמת העולם הראשונה וכבה פתאום על סף מלחמת-העולם השנייה. 20 שנה יצר את יצירתו. הוא היטיב לשמוע את פעמי השואה המתקרבת והאזנתו זו מצאה ביטוי אדיר במחזהו הגדול „אלוהי ברזל“. קראנו בשעתו את המחזה הזה ונרעשנו. כאשר אנו חוזרים וקוראים אותו בימים אלה עולה בלבנו הפסוק היחזקאלי „וידעו כי נביא היה בתוכם“. אכן, חווה גדול התהלך בקרבנו ורבים לא ידעו ולא הבינו. ויצירתו נשארה פזורה. עד שבאה אגודת הסופרים העבריים ועשתה לכינוס פזורי יצירתו בסדר ספרי „נפש“, פרט למחזות „צור וירושלים“ ו„אלוהי ברזל“ המצויים בשוק. ישראל כהן כינס את כל השירים הליריים הנפלאים, את כל השירים העדינים בפרוזה ואת כל הפואימות, את המסות המענינות והמקוריות ואת המחזות שאינם בשוק. הקדיש לכרך זה מבוא גדול, שהוא למעשה מונוגרפיה מקיפה על מ. שוהם, הבאה להסביר ולפענח את פלא יצירתו.

הופעת הספר הזה הביאה יום חג לשוחרי השירה העברית ולאגודת הסופרים. ולישראל כהן שהעניקו לנו חג זה — תודה וברכה.

אברהם קריב / גדולה ושוברת עמה

בכרך הגדול של מתתיהו שוהם שקיבלנו עתה אין לכאורה אפילו שורה חדשה אחת. כל אשר בו כבר ראה אור בשעתו. ואף על פי כן, מאחר שהדברים ניתנו פה לראשונה בצירוףם יחד, הכרך כולו חדש, וממילא גם שוהם עצמו ניצב חדש לפנינו. ספק אם איש ראה אותו לפני כן במלוא קומתו כפי שהוא מתגלה כעת עם כינוס כתביו.

כי דברי ספרות מפורזים ומפורדים. המסתופפים בכתבי עת ישנים, עדיין אינם רכוש ספרותי של ממש, והסופרים שכתביהם לא כונסו בספר הם בבחינת נשמות ערטילאיות שבספרות. ואם סופר לא זכה לכנס כתביו בימי חייו, הרי זה חסד של אמת עמו כשהדבר